

Naši němečtí krajané.

Pražská a brněnská německá literatura a její česká recepce

Praha česká a německá

Max Švabinský, 1915, Kalendář fy J. Štanc

Hugo Steiner Prag

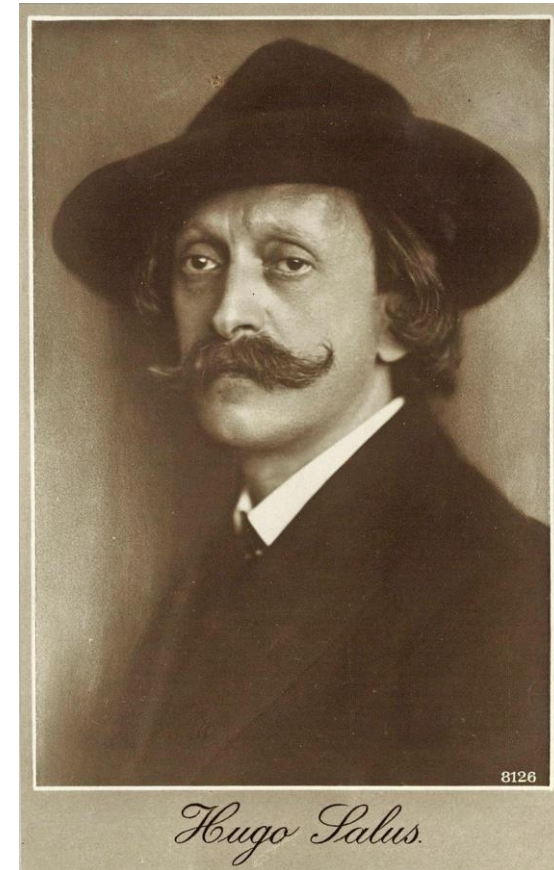
Hugo Salus

1866, Česká Lípa – 1929, Praha

Das Symbol des Lebens , in: Novellen des Lyrikers, 1903

V roce 1900 ho portrétoval Švabinský,

- Concordia
- Friedrich Adler, překladatel Vrchlického
- Salusova báseň věnovaná Vrchlickému, svému překladateli
- Sonet **Die Gewappneten** , 1904

- In diesem Land, das ewiger Kampf durchbraust,
- Vor seinem Volke jeder, stehen wir,
- Denn wir sind Dichter, und im Volksturnier
- Wie sprüht dein Aug, wenn du in meines schaust.
- ... Ein Morgen naht, ein Friedenstag, ein lichter.

- Die Spaziergänger, ehrsame Bürger, Professoren der Hochschulen und **auffällig viele Männer mit wallenden Haaren und sehnsüchtigen Augen, Dichter und Künstler, beiden Nationen angehörig**, wandeln auf diesem kurzen Kai, jahrelang, Tag für Tag, ohne daß sich Gelegenheit bietet, die sie persönlich nähert. Sie schauen einander stets nur einen kurzen Augenblick an; **etwas Verwandtes in ihnen scheint sich einen Lidschlag lang zu begrüßen**, während sie würdevoll und fast ablehnend aneinander vorüberwandeln. Nur, wenn sich im geliebten Bilde der Kleinseite etwa durch eine Turmrenovierung oder einen allzu grellen Anstrich der Uferhäuser etwas zum schlimmen ändert, findet sich wohl ein Paar, das kopfschüttelnd am Ufergitter stehen bleibt und seinen Schmerz in Worte fasst, als wäre an dem **gemeinsamen** Besitz etwas von vandalischen Händen zerstört worden, und als gelte es, eine Gefahr von dem kostbaren Bild abzuwenden.

Fischer, Otokar: Neznámá Praha

Národní lity. 2. 7. 1914

Poměrně nejvřelejší sympatie chovají k Čechům a vyslovují jim židovští literáti, kteří do nedávna byli seskupeni kolem časopisu, vydávaného **Herderovým sdružením** a z nichž někteří výslovně se hlásí k sionismu. Je přirozeno, že ti, kteří necítí německy šovinisticky a vyšli snad z prostředí napolo českého, popřípadě z českého venkova, vnášejí do svého myšlení leckteré české prvky a přiznávají se k přijatým popudům nebo k sourodému cítění; vniká tak oklikou do německého básnictví slovanská citovost a snaha o zvláštní kontaminaci různých, leckdy disonujících kulturních složek, jak ji např. vystihuje mladý vídeňský lyrik **Sonnenschein**, cítící slovácky a básnící německy skoro v českém duchu.

toto navoněné a prázdne písemnictví Bedřicha Adlera, Huga Saluse a jiných

Arne Novák, Duch německá literatury v Čechách. in Česká revue (1918)

2. 3. 1880 – 26. 11. 1939

- 1906 habilitace z dějin německé literatury
- (Menzel, Börne, Heine a počátkové kritiky mladoňmecké),
- 1910 z dějin novější české literatury.
- Antisemitský Venkov, 1917
- vs.
- Přehledné dějiny české literatury od nejstarších dob až po naše dny (1936 – 39).

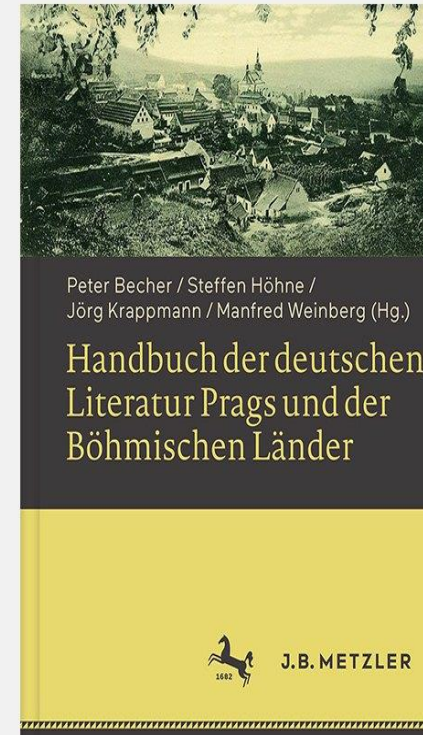

Handbuch der deutschen Literatur Prags und der Böhmischen Länder, 2017

Becher, Höhne, Krappmann, Weinberg

Jaké město je na obálce?

- Cílem transkulturní a transregionální pohled na literaturu českých zemí – německou, židovskou, českou.
- Navazuje na Kateřinu Čapkovou, Ines Költzsch, Kurta Krolopa.
- Ne místo, ale prostor. Praha jako „kulturní uzel evropské moderny“
- Hranice regionu je konstrukt.

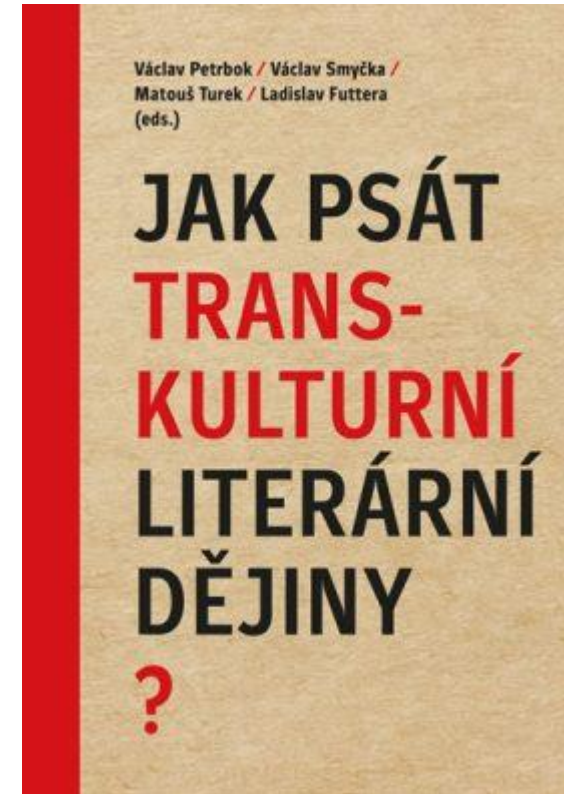

Jak psát transkulturní literární dějiny?

Václav Petrbok, Václav Smyčka

Germanobohemistický tým Ústavu pro českou literaturu AV ČR

- Společná horizont?
- Překlady
- Prostředkování
- Hledání společného narativu
- Spector: překladatelé a prostředníci
„společně tvořili zvláštní druh ‚národa‘ mezi nepřátelskou českou a německou hranicí“
(Prague Territories, s. 196)

Die Großstädte und das Geistesleben (Orig. 1903)

Georg Simmel : Die Stadt als prototypischer Fall des Fremden:

- [...] eine leise Aversion, eine gegenseitige Fremdheit und Abstoßung, die in dem Augenblick einer irgendwie veranlassten nahen Berührung sogleich in Hass und Kampf ausschlagen würde.
- [...] mírná averze, vzájemná cizost a odpuzující dojem, které při náhodně vyvolaném blízkém kontaktu se mohou hned změnit v nenávisť a boj.

Steffen Höhne: Bohemismus und utrakvismus

směr zastávající dvojjazyčnost ve veřejném životě, za Rakouska čes. i něm.

- ... a tak navzdory mnohým místům, kde docházelo k integraci, – ve školách, divadlech, kavárnách, časopisech až po soukromé domácnosti (salony), jež fungovaly jako komunikační prostory kulturního transferu – a navzdory intenzivní vzájemné recepci a vzájemnému působení se nevyvinula supranacionální nebo dokonce hybridní českoněmecká literatura a kultura. (337)

Hubert Gordon Schauer, 1886

Naše dvě otázky (v kontextu boje o Rukopisy)

- Zda český národní zápas má vůbec smysl. Platil proto za národního nihilistu, ale Milan Kundera se k němu vrátil:
- Stojí-li naše národní existence skutečně za tu námahu, je její kulturní hodnota tak ohromná?
- A zde jest uzel otázky, jež zní: Je náš národní fond takový, aby bojovníkům v onom krajním případě poskytoval dostatečné mravní posily, aby jim vnukal úplné přesvědčení, že zachovají-li lid vlastnímu jeho jazyku, že jej tím zachovají i vlastnímu světu myšlenkovému, že by odcizení jazyku bylo skutečnou etickou škodou, že tím zachovají typus, který v pantheonu člověčenstva zaujímá místo pevné, platné a samobytné?
- „Žil jsem příliš ve smíšených okresích, abych nevěděl, že kterákoliv česká osada a sousední osada německá (...) si čím dál tím více jsou podobny, že vdychují týž myšlenkový vzduch, že pojmají život a svět z téhož hlediska a na jeho působení v tomtéž smyslu reagují.“

Arne Novák o: Gustav Meyrink: Golem

(Antisemitský deník) Venkov, 1917

- „Jak ubohé jsou ony části románu, které předpokládají básnické neb alespoň kulturní vcítění do duše staré Prahy, jmenovitě opouští-li v nich josefovský specialista Židovské město pražské! (...) Ze skutečného života pražského nezná, či lépe řečeno nechce znáti pisatel Golema praničeho. Zcela úmyslně zamlčuje, že kolem groteskního ostrůvku, jakým je zdejší ghetto, hučí a proudí ruch průmyslový a obchodní, vědecké a umělecké snažení, radostný a mladistvý příboj zdravého a schopného národa.“

Arne Novák: Duch německé literatury v Čechách.

Česká revue, 11 (1918)

- [další generace] opovrhne pohodlnou hladkostí neosobní formy a dává přednost drsnému zápasu o nový a dramatický výraz; odhazuje **blud o českoněmecké literatuře** jako o svébytném celku a přiznává, že němčina a německé písemnictví jest jí pouze prostředkem dorozumívacím. Tato otevřená pravdivost **mladých židovských spisovatelů německých v Praze, z nichž Max Brod a Fr. Werfel jsou nejvýznačnější**, vzbuzuje sympatie i na naší straně, avšak příchod těchto novotářů, kteří opovrhují žurnalistikou svých krajanů a souvěrců, neznačí nikterak obrození německé literatury v Čechách, nýbrž přináší spíše rozpoznání, že její pojem byl bludem, neudržitelným ani historicky ani filosoficky ani kulturně.

F. X. Šalda: Židovský román staropražský

Venkov, 2.2.1918: Tychona Brahe cesta k Bohu,

(1867–1937)

V Praze není německé literatury, avšak jest zde několik německých literátů, týmž právem nebo touž náhodou, jako jich žilo nebo žije donedávna několik v Pešti.

Židovský román staropražský

- Literatura jest totiž něco jiného a něco více než skupina literátů, byť sebepočetnější, [...] ; literatura jest vyšší útvar, **odpovídajíc svým životem zákonnou odpovědí národnímu celku, asi tak, jako květ odpovídá stromu.** A toho nemůže ovšem býti pro Němce v Praze, ba ani ne v Čechách; není zde vůbec jejich stromu sahajícího svými kořeny do tmy věků, do prsti minulých státně národních dějin; **není zde národa připoutaného osudným a jedinečným poutem k této půdě.**

Zlomový rok 1928

konvergenční rysy

- 1918-1928: zhruba dvě desítky překladů
- 1928-1938: dvojnásobek.
- Od r. 1928 Státní cena za literaturu i německy píšícím autorům (1928 Franz Werfel, 1930 Max Brod, 1932 Oskar Baum, 1934 Ludwig Winder)

Společné rysy s Prahou

Brno příkladem úspěšné germanizace 1880-1910

- Brněnská asanace inspirovala Karl Hanse Stroblak povídkce *Zlá jeptiška* /Die arge Nonn ein (Die knöchernerne Hand, 1911).
- I Brno srovnáváno s osudovým ženským tělem (Franz Schamann: Die Nachwehen, 1910) románovým dějištěm česko-německého konfliktu (Strobl: Der Attentäter).

Symbolsy moci

Moravský sněm, 1875–1878

Německý dům, 1888-1891

Radikalizace 1882 - 1891

- *Unserer Stadt zur Ehr – Unserem Volksthum zur Wehr*
- V Praze vydali Willi Haas a Otto Pick s podporou lóže B'nai B'rith pět čísel Herder-Blätter, propagující českou literaturu pro německé čtenáře. Dvoujazyční židovští intelektuálové jako zprostředkovatelé mezi Čechy a Němci před rokem 1918 v Brně chyběli. Janáčka objevil světu pražský spisovatel Max Brod, žádný Brňan.

Německá a česká promenáda

Běhounská

Rudolfgasse, Česká,

Divadelní budovy

Okružní třída, 1882, Hellmer Fellner

Veveří

Dva světy, překročení hranice považováno za národní zradu

Tagesbote, Deutsches Blatt

Moravská Orlice, Lidové noviny

- Franz Schamann,
- Robert Musil,
- Karl Hans Strobl

- Josef Merhaut,
- František Roháček
- Rudolf Těsnohlídek

Franz Schamann: Nachwehen (1910) , über das Brünn von 1888

- Jehla o Sokolech, s. 73: Ihr jugendfrisches Gehaben passte dem Verwalter nicht. Der Abstammung nach war er wohl selber Tscheche, aber der Offizier in ihm und **das Schwarzgelbtum des Staatsbeamten**, der er nun war, hatten aus ihm **ein in gewisser Beziehung nationalitätsloses Geschöpf** gemacht, das weder deutsch noch slawisch war, dem jedoch in Felix kein Erbe geboren ward. Felix fühlte sich grunddeutsch, ...

Die Nachwehen

- 139 (Der Bibliothekar): Das Schild der Bibliothek steht in lateinischer Schrift, nicht in der Fraktur:
- Der Baurat Kulp: *mir scheint's, Sie glauben, dass die tschechische Amtssprache schon a Gesetz is', was.*
- Reisst es mit seinem Säbel herunter. 144, Bibliothekar:
- *das ist doch eine lateinische Aufschrift, ich hab's eigens darum anbringen lassen, um wenigstens hier einne neutralen Boden im Sprachenkampf zu schaffen*
- Kulp: Die machen sich an Kaschper aus mir.

Robert Musil: Der Mann ohne Eigenschaften

- Beschreibung einer kakanischen Stadt:
- „In der Mitte liegt auf einem Berg eine alte häßliche Festung, deren Kasematten von der Mitte des 18. bis zu der des 19. Jhrdts. als Staatsgefängnis gedient haben und berüchtigt waren, und die ganze Stadt ist stolz darauf!“

Beschreibung einer kakanischen Stadt

- „Das wahre B. ist natürlich der Ring der Fabrikviertel, die Tuch- und Garnstadt!“ Jeden Morgen riefen die Fabriksirenen aus diesen Dörfern Scharen von Bauern in die Stadt und verstreuten sie zwar des Abends wieder über das Land, aber mit den Jahren blieben doch immer mehr dieser tschechischen von dem öligen Wollstaub der Fabriken an Gesicht und Fingern dunkelhäutigen Landleute in der Stadt zurück und machten das dort schon vorhandene slawische Kleinbürgertum kräftig wachsen.

Beschreibung einer kakanischen Stadt

- War das geordnet, was man auch „die Staatsnotwendigkeiten“ nannte, so überspannte man im übrigen die Einheitlichkeit und Einigkeit nicht, denn Kakanien war von einem in großen historischen Erfahrungen erworbenen Mißtrauen gegen alles Entweder-oder beseelt [...] Man vertrat in Kakanien die Auffassung, daß es nicht vorsichtig sei, wenn die einfachen Leute, die es nicht nötig haben, zuviel lernen, und man legte auch keinen Wert darauf, daß es ihnen wirtschaftlich unbescheiden gut gehe.

Josef Merhaut: Bahnitá luka (1897)

– 27

- Pro člověka zvyklého na Prahu tam nic není. Samá fabrika, moc židů a moc smradu. [...] Česká kavárna s německým nápisem.

Karl Wilhelm Fritsch. Ein Nachwort zu den jüngsten nationalen Wutausbrüchen.

- Die Wahrheit, Jg. 2 (1920), Nr. 4.
- Jede Nation pocht auf ihr Hausrecht – mit Recht und wartet dabei auf den günstigen Augenblick, das des anderen zu stören. Wollten sichs die Nationen nur gestehen, dass sie es so und nicht anders mit dem Nachbarrecht halten, es wäre schon ein Fortschritt.